

# Ağzından Yel Alsın, Tahtaya Vur

*Her gün yaptığımız şeylerin  
unutulmuş hikâyeleri*

*Gürkan Zergeroğlu*

ÖNCE

# Bu kitap

Tahtaya vururuz, tuzu elden vermeyiz, yolcunun arkasından su dökeriz, hapşırana “çok yaşa” deriz. Neden yaptığımızı çoğu zaman bilmeyiz; bildiğimizi sandığımız cevap da çoğu zaman yanlıştır.

Bu kitap hayatı doğumdan ölüme bir yol gibi yürüyor ve her durakta aynı soruyu soruyor: bu nereden çıktı? Dünyanın dört bir yanından gelen âdetler, deyimler ve inanışlar yan yana duruyor; bazen birbirine şaşırtıcı biçimde benziyor, bazen hiç beklemediğiniz bir yerden çıkıyor.

## HER ÂDETTE

1. Ne yapıyoruz, ne diyoruz
2. Herkesin bildiği hikâye
3. Asıl nereden çıktığı — biliniyorsa; bilinmiyorsa bunu da söyleyerek
4. Dünyanın başka yerlerindeki kardeşleri
5. Bugün neden hâlâ yapıyoruz

## NE VAAT EDİYOR

Bir daha tuzu elden vermeye çekindiğinizde, bunun nereden geldiğini merak edeceksiniz. Bazen cevabı bulacaksınız, bazen de cevabın hiç bilinmediğini — ve bu da bir hikâye.

# Neden tahtaya vururuz?

Kitap tek bir hareketle açılır: iyi bir şey söylediğimiz anda elimizin kendiliğinden bir tahtaya uzanması. Bu küçük hareketin arkasında insanın en eski duygularından biri durur: güzel olanın elimizden alınacağı korkusu. Giriş, okura kitabın bakış açısını bu hareket üzerinden tanıtır.

# Dile yapışan tarih

## *Unutulan olayın dilde süren şakası*

Olay unutuldu, cümle kaldı. Her gün ağzımızdan çıkan bir deyim in içinde unutulmuş bir esnaf, bir saray, bir kavga yaşıyor. Yolculuğa buradan, dilin hafızasından başlıyoruz.

### **BU BÖLÜMÜN SORUSU**

*Pabucu dama atılan kimdi?*

### **BU BÖLÜMDE**

- Pabucu dama atılmak
- Dolap çevirmek
- Çizmeyi aşmak
- Turnayı gözünden vurmak
- Ateş pahası
- Göz boyamak
- İpliği pazara çıkmak
- Foyası meydana çıkmak
- Mürekkep yalamak
- Osmanlı tokadı

# Doğum ve çocukluk

*Korumanın telaşı, karşılamamanın sevinci*

Bir bebeğin dünyaya gelişi hem en büyük sevinç hem en savunmasız an. Kırkı çıkana kadar süren telaş, kırmızı kurdele, dış buğdayında önüne konan kalem ve makas.

## BU BÖLÜMÜN SORUSU

*Sevilen bebeğe neden “ne çirkin” denir?*

### BU BÖLÜMDE

- Kırklama
- Lohusaya kırmızı kurdele
- Sevilen bebeğe “ne çirkin” demek
- Göbek bağıını gömmek
- Bir yaşına kadar ayna göstermemek
- Dış buğdayı ve meslek seçtirme
- Satılmış, Dursun: ölümü şaşırtan adlar
- İlk saçın ağırlığınca sadaka

# Aşk, söz ve düğün

## *Birleşmenin sevinci ve kaygısı*

İki insanın, iki ailenin birleştiği gün: kahveye konan tuz, eşikten kucakta geçiş, kınada ağlayan gelin, ayakkabının altına yazılan isimler.

### **BU BÖLÜMÜN SORUSU**

*Tektaş pırlanta sandığımız kadar eski mi?*

### **BU BÖLÜMDE**

- Tuzlu kahve
- Kına gecesi
- Gelini eşikten kucakta geçirmek
- Alyansın sol elin dördüncü parmağına takılması
- Gelin ayakkabısının altına isim yazmak
- Nikâhta ayağa basmak
- Gelin testisi kırmak
- Tektaş pırlanta
- Eski, yeni, ödünç, mavi

# Ev, eşik ve komşu

*Yuvanın güveni, komşuluğun sıcaklığı*

Ev, dünyanın içinde çizdiğimiz güvenli çizgi; eşik o çizginin kendisi, komşu da çizginin öbür yanındaki akraba.

## BU BÖLÜMÜN SORUSU

*Yeni eve neden önce ekmek ve tuz girer?*

## BU BÖLÜMDE

- Eşiğe basmamak
- Kapiya at nalı asmak
- Yeni eve önce ekmek ve tuz
- Yeni eve insandan önce kedi
- Pencere pervazını maviye boyamak
- Gece dışarı çöp atmamak
- “Ev alma, komşu al”
- “Komşu komşunun külüne muhtaç”

# Sofra, ekmek ve tuz

## *Paylaşmanın ve aidiyetin tadı*

Sofra bir arada olmanın en eski biçimi. Yere düşen ekmeği öpmek, kadeh kaldırırken göz göze bakmak, büyük başlamadan başlamamak.

### **BU BÖLÜMÜN SORUSU**

*Tuz neden elden verilmez?*

### **BU BÖLÜMDE**

- Yere düşen ekmeği öpüp alna koymak
- Tuzu elden vermemek
- Omzun üstünden tuz atmak
- Kadeh kaldırmak ve “şerefe”
- Bıçağı elden vermemek
- Sofra büyüğü başlamadan başlamamak
- Telveden fal
- “Tuz ekmek hakkı”

# İş, pazar ve zanaat

*Emeğin gururu, itibarın dili*

Çalışmak, kazanmak, görünmek. Siftah parası, gece para saymamak, bahşiş, ve ustanın çırağa kolay kolay vermediği püf noktası.

## BU BÖLÜMÜN SORUSU

*Siftah parası neden harcanmaz?*

## BU BÖLÜMDE

- Siftah parası
- Gece para saymamak
- Bahşiş
- Püf noktası
- Sıfırı tüketmek
- İlk kazanılan parayı saklamak
- “Kolay gelsin”
- “Bereketli olsun”

# Güçlünün karşısında

*Eğilen dil, dik duran onur*

Saray, kışla, mahkeme gitti; dili kaldı. Gücün karşısında konuşmanın, selamlaşmanın, boyun eğip onuru korumanın kalıpları.

## BU BÖLÜMÜN SORUSU

*Neden hâlâ “efendim” deriz?*

## BU BÖLÜMDE

- “Efendim”, “Devletim”: makam hitapları
- “Baş üstüne”, “Emredersiniz”
- El etek öpmek
- Sürgün yemek
- El koymak
- Asayı eline almak

# Yol, misafir ve uğurlama

*Ayrılığın hüznü, dönüşün umudu*

Giden her yolcu biraz belirsizliğe gider, gelen her misafir biraz bereket getirir. Arkasından su dökülür, ev süpürülmez, dönüşü müjdelenir.

## BU BÖLÜMÜN SORUSU

*Yolcunun arkasından neden su dökülür?*

## BU BÖLÜMDE

- Yolcunun arkasından su dökmek
- Gidenin arkasından ev süpürmemek
- Arkana dönüp bakmamak
- Yola sağ ayakla çıkmak
- Sarı çiçek vermemek
- Yol ayrımında taş üstüne taş
- Misafire kahvenin yanında su
- “Gözü yolda kalmak”

# Beden, hastalık ve rüya

## *Bedeni anlamaya çalışmak*

Beden kendi bildiğini okur: kulak çınlılar, göz seğirir, avuç kaşınır. İnsan bu işaretlere yüzyıllardır bir anlam biçiyor.

### **BU BÖLÜMÜN SORUSU**

*Hapşırana neden “çok yaşa” denir?*

### **BU BÖLÜMDE**

- Hapşırana “çok yaşa”
- Kulak çınlaması: biri anıyor
- Avuç kaşınması
- Gece tırnak kesmemek
- Rüayı suya anlatmak
- Rüya da diş dökülmesi
- Karabasan
- Göz seğirmesi

# Talih, uğur ve nazar

*Kontrol edilemeyene hükmetme isteği*

Şansa, göze, kadere karşı insanın küçük önlemleri: tahtaya vurmak, nazar boncuğu, merdiven altından geçmemek.

## BU BÖLÜMÜN SORUSU

*Kırılan ayna neden yedi yıl?*

## BU BÖLÜMDE

- Tahtaya vurmak
- Nazar boncuğu
- Kurşun dökmek
- Merdiven altından geçmemek
- Kara kedi
- Kırılan ayna
- Dilek ağacına çaput bağlamak
- Lades
- Cuma ve on üç

# Zaman, günler ve bayramlar

## *Birlikte kutlamanın neşesi*

Takvim bir kutlama ve bekleyiş haritası: düşen cemre, Hıdırellez'de gül ağacı, Nevruz ateşi, yılbaşında kapıda kırılan nar.

### **BU BÖLÜMÜN SORUSU**

*Salı neden uğursuz sayılır?*

### **BU BÖLÜMDE**

- Hıdırellez'de dilek
- Nevruz'da ateş üstünden atlamak
- Yılbaşında nar kırmak
- Cemrenin düşmesi
- Salı günü iş yapmamak
- Kırkikindi yağmurları
- 1 Nisan şakaları
- Gece ıslık çalmamak

# Doğa, hayvan ve hava

*Doğanın işaretlerini okuma merakı*

Hayvanlar ve gökyüzü haber verir: leyleğin havada görülmesi, horozun vakitsiz ötmesi, kedinin yüzünü yıkaması, çömçe gelinle yağmur duası.

## BU BÖLÜMÜN SORUSU

*Baykuş neden kötü haberci sayılır?*

## BU BÖLÜMDE

- Baykuşun ötmesi
- “Karga gak dedi”
- Leyleği havada görmek
- Çömçe gelin
- Ceviz ağacının altında uyumamak
- Horozun vakitsiz ötmesi
- Kedinin yüz yıkaması ve yağmur
- Uğur böceği

# Söz, selam, yemin ve dua

## *Saygının ve kelimenin gücü*

Kelime hem saygı hem büyü: selam, “maşallah”, “ağzından yel alsın”, ekmek üzerine yemin, “ocağın sönsün”.

### **BU BÖLÜMÜN SORUSU**

*“Ağzından yel alsın” ne demek?*

### **BU BÖLÜMDE**

- Selam vermek, selam almak
- “Maşallah” ve “tü tü”
- “Ağzından yel alsın”
- El öpüp alna koymak
- Ekmek üzerine yemin
- “Ocağın sönsün” bedduası
- Serçe parmağıyla söz
- “İnşallah”

# Ölüm ve yas

*Yokluğa katlanmak, anmayı sürdürmek*

Ölüm insanın baş edemediği son şey. Aynalar örtülür, helva kavrulur, mezar taşına kuşlar için su çukuru açılır.

## BU BÖLÜMÜN SORUSU

*Ölüm evinde aynalar neden örtülür?*

## BU BÖLÜMDE

- Ölüm evinde aynaları örtmek
- Helva kavurmak
- Mezara bir avuç toprak
- Mezar taşında kuş suluğu
- Mezarlıktan çıkarken arkaya bakmamak
- Cenaze geçerken ayağa kalkmak
- “Başınız sağ olsun”
- Ölünün arkasından iyi konuşmak

# İnsan ritüelleştirir

On dört durak: dilin hafızasından yokluğa katlanmaya. İnsan baş edemediğini ya ritüelleştirir ya dilleştirir — ama yalnız korkusunu değil. Sevincini düğünde, aidiyetini sofrada, saygısını selamda, gururunu sifhta, özlemini yolcunun arkasından dökülen suda da ritüelleştirir.

Âdetlerimiz ve deyimlerimiz, insanın korkularını, sevinçlerini ve bağlarını yüzyıllar boyunca biriktirdiği bir dil. Nereden çıktıklarını bilmek onları elimizden almaz; yalnız bize seçme özgürlüğü verir.